

HAJDU GÁBOR – SZEGEDI GÁBOR

Lehet más a pártrendszer?

*Az ökopolitika pártosodása előtt álló akadályok
Magyarországon*

*„A represszív Egész uralma alatt a szabadság az uralom
hathatós eszközévé tehető. Az emberi szabadság fokának
meghatározása szempontjából nem az a döntő, hogy az egyén
milyen tág keretek között választhat, hanem hogy miből
választhat és mit választ.”*

(Herbert Marcuse: Az egydimenziós ember)

Az ökológiai válság napjainkban tagadhatatlan tény, belátása azonban nem eredményez változást az emberek életmódjában. Pedig a viselkedési normáknak, a társadalmi morálnak és élet-szemléletnek, a kulturális mintáknak meg kell változniuk, hogy a jövő nemzedékekre is egy élhető világot hagyhassunk. Egy fenntarthatóbb szemléletmód közvetítésében kulcsszerepet játszanak a zöld mozgalmak és pártok, utóbbiak még akkor is, ha a mozgalmi értékeknek és követeléseknek sokkal inkább a „rendszer” keretébe illeszkedő, annak paradigmáján belül maradó változatát képviselik.

A legtöbb európai országban a zöld pártok már a 80-as, 90-es évek óta a pártrendszer részét képezik, több helyen kormányzati pozícióba is jutottak az elmúlt évtizedben. Magyarországon azonban nem jött létre az ökológiai politikát¹ eredményesen képviselő pártformáció, ugyanakkor több politikai erő megpróbált a zöld gondolattal visszaélve tőkét kovácsolni belőle. 2005 őszén – kevesebb, mint egy évvel a parlamenti választások előtt – alapították meg 1990 után az első olyan zöld pártot, melynek

alapító tagjai jellemzően mozgalmi háttérrel rendelkeznek, ezért bár az Élőlánc nem a mozgalom „pártpolitikai szárnya”, az ökopolitika elveit várhatóan hitelesen fogja képviselni.

Az alábbiakban arra a kérdésre keressük a választ, hogy mi befolyásolhatja egy zöld párt sikerességét vagy sikertelenségét, mi akadályozta és akadályozza hazánkban egy sikeres és hiteles zöld párt létét, milyen szerepet játszik ebben a politikai lehetőségstruktúra: a külső tényezők, a társadalmi háttér és a zöld mozgalom. Több tényezőt nyugat-európai zöld pártok megalapítása és fejlődése során fennálló keretfeltételekkel hasonlítunk össze. Elsősorban a németországi Bündnis 90/Die Grünen példáját vesszük alapul, mivel a párt a világ legsikeresebb zöld pártjaként az eredményesség egyik lehetséges – de nem az egyetlen – útját mutatja.² Az egyes tényezők nyilvánvalóan összefüggenek egymással, és önmagában egyik sem adhat választ a feltett kérdésekre.

KÜLSŐ TÉNYEZŐK

A politikai lehetőségstruktúrák vizsgálatát Ferdinand Müller-Rommel 1993-as könyvében alkalmazta az európai zöld pártokra. Müller-Rommel hat olyan tényezőt emelt ki, amelyek döntőek lehetnek egy zöld párt sikerességét illetően:

- szocioökonómiai rendszer: népességsűrűség, városi lakosság aránya, gazdasági fejlődés,
- politikai rendszer: föderalizmus, választói részvétel, kormányformák,
- parlamenten kívüli erők: új és régi mozgalmak, korporatizmus,
- az állampolgárok politika értékei és attitűdjei: a parlament iránti bizalom, ökotudatosság, új értékekre való nyitottság,
- a zöld párt szervezettsége: a szervezettség foka, párton belüli csoportosulások, pártfinanszírozás (Müller-Rommel, 1993: 97–98).

A szocioökonómiai rendszer kapcsán Müller-Rommel adataiból kiderül, hogy a három legnagyobb népsűrűségű EU-országban érték el a legnagyobb sikereket a zöld pártok, Németország, Hollandia és Belgium népsűrűsége 250 fő/km² felett van, míg a legkevesébé túlnépesedett területeken (például Finnország, Írország) nem támogatták sokan az ökológiai pártokat. A nyugat-európai országokban a városi lakosság aránya is összefügg a zöld pártok erejével: Belgium, Hollandia és Németor-

szág ismét jó példa, hisz ezekben az országokban 85 százalék feletti a városi népesség aránya, míg például Írország vagy Finnország esetében 60 százalék alatti ez az arány. A magas népsűrűségnek és a városi népesség nagy arányának következtében láthatóbbá válnak olyan problémák, mint például a zajszennyezés, a hulladékok elhelyezése és a levegőminőség romlása. Magyarországon 110 fő/km²-es a népsűrűségi ráta, a városi lakosság aránya pedig 64,6 százalékos, ami azt valószínűsíti, hogy a választókat a „túlnépesedés” (zsúfoltság) fent említett következményei nem fogják arra ösztönözni, hogy egy zöld pártra szavazzanak. A szocioökonómiai rendszer Magyarországon nem tűnik kedvezőnek egy zöld párt szempontjából, épp azért, mert a társadalom nem feltétlenül szembesül olyan direkt módon a zsúfoltság és a fenntarthatatlanság tényével és következményeivel, mint a „veszélyeztetettebb” országokban.

A politikai rendszerrel kapcsolatban a föderális állam–unitárius állam ellentétpárt érdemes kiemelni. Föderális rendszerekben a zöld pártoknak megvan a lehetőségük, hogy először tartományi szinten lépjenek be a pártversenybe, és ott megerősödve nagyobb sikerrel szerepelhetnek országos szinten is (Müller-Rommel, 1993: 118–120). Jó példa a német Die Grünen esete: a hetvenes évek végétől tartományi és körzeti választásokon egyre több alternatív, zöld és „színes” választási formáció indult és ért el kisebb-nagyobb sikereket, majd látván, hogy van esélyük a többi párttal szemben, ezek a szervezetek egyesültek 1980-ban a Die Grünen nevű szövetségi pártban.

Választási rendszer

A kisebb pártok – így feltehetően egy esetleges zöld párt – sikerességét Magyarországon több tényező nehezíti, példa erre a választási rendszer. Szoboszlai György három jogi küszöböt nevez meg a rendszeren belül, amelyek nehezítik a kisebb pártok parlamentbe való bekerülését: a jelöltállítás feltételei, a területi listák szűk mandátumkerete és az országos bekerülési küszöb (Szoboszlai, 1999: 92). Az elsőben az összegyűjtendő ajánlószelevények száma, illetve ezeknek a területi és országos listák állításához szükséges eloszlása jelent hátrányt a nagyobb, jól kiépített szervezettel rendelkező pártokkal szemben. Az egy-egy területi listán kiosztható mandátumok alacsony száma – sok esetben négy vagy öt – szintén nem a kis pártoknak kedvez. Nem nehéz belátni, hogy a területi listás mandátumkiosztásnál alkalmazott Hagenbach–Bischoff-módszernél adott esetben akár 20 százaléknyi szavazatot kell szerezni egy listás képviselői hely elnye-

réséhez.³ Az országos listás ágánál a d'Hont-formula alapján osztják ki a mandátumokat. A formula a nagy pártoknak kedvező, mivel nagyon sok mandátumot nem eredményező töredékszavazatot hagy figyelmen kívül (Fábián–Kovács, 1998: 37–38).

Fábián György tíz országot⁴ megvizsgálva azt találta, hogy a kelet-közép-európai választási rendszerek rangsorában a komplex körzeti magnitúdó, vagyis a körzetenként megválasztható képviselők száma alapján hazánk az utolsó előtti helyen áll, azaz a kis pártoknak Magyarország jelenti az egyik legnehezebb terepet a mandátumszerzésre. Az arányosság tekintetében hasonló a helyzet. A Loosemore–Hanby-féle deviációs index⁵ alapján Szlovénián kívül minden országban voltak erősen aránytalan választási eredmények, ugyanakkor Magyarország és Horvátország kivételével minden ország produkált mérsékelt arányos eredményeket is. Ezeknek az országoknak a választási eredményeit összevetve az Európai Unió akkori 15 tagországának az eredményeivel érdekes különbség adódott, mivel az uniós országokban a választások csaknem egyharmada tartozott az erősen arányos rendszerek közé. A választási küszöb tekintetében – holtversenyben Csehországgal, Szlovákiával, Lengyelországgal és Horvátországgal – Magyarország vezet a régióban (Fábián, 1999: 112–119).

Pártfinanszírozás

A kis pártok belépési korlátjának tekinthető a pártfinanszírozás rendszere. A pártok állami támogatása az országgyűlési választásokon elért eredményekhez kötődik. Egyrészt az országos listát állító pártok a választási kampány finanszírozására állami pénzeket kapnak, másrészt a legalább 1 százaléknyi listás szavazatot szerző pártok állami támogatásra jogosultak. Az osztó és kiegyenlítő igazságosság elve alapján a teljes összeg 25 százalékát egyenlően osztják el a legalább 5 százalékos elérést elérő pártok között, míg a maradék 75 százalékot a listákra leadott szavazatok arányában kapják meg a pártok. Ha a német példát nézzük, megállapítható, hogy a pártfinanszírozást tekintve Magyarországon nehezebb a kis pártok helyzete, ugyanis az 1 százalékos küszöb jóval magasabb, mint a németországi 0,5 százalék. A német zöld párt az 1980-as választásokon elért 1,5 százalékos eredményéért sok százezer márka állami támogatást kapott, s ekképp részben az állam pénzéből sikerült felemelkednie. Persze egy ilyen eredményért nálunk is járna állami támogatás, az eset inkább az állami pénzek és a pártfinanszírozás fontosságára és meghatározó voltára hívja fel a figyelmet. Egy újabb fej-

lemény, amely még inkább a kis pártok ellen hat, hogy Magyarországon a parlamenti pártok alapítványait költségvetési támogatásban részesítik, ami a parlamenten kívüli pártokkal szembeni kiváltságos helyzetüket erősíti. Például 2006-ban több mint 1 milliárd forintot osztanak szét ezen alapítványok között.

Pártrendszer és pártverseny

A magyar pártrendszer átalakulása szintén nem kedvezett a kis pártoknak. Több szerző ír a pártrendszer koncentrálódásáról és blokkosodásáról. Amint Tóth Csaba munkáiból (Tóth, 2001; Szarvas-Tóth, 2003) kiderül, a magyar pártrendszer a rendszerváltás óta folyamatosan koncentrálódott, azaz a szavazatok egyre nagyobb hányadát egyre kevesebb párt birtokolta; az 1990-es közepesen fragmentált, hárompólusú sokpártrendszerből 1994-re kvázi domináns, majd 2002-re erősen koncentrált, kétpólusú, kvázi kétpárti struktúrává alakult. A folyamat során a középpártok teljesen eltűntek a magyar pártrendszerből, a kispártok azonban megmaradtak, az 5 százalékos küszöb körül lavíroznak. A koncentráció blokkosodással járt együtt, két párt – előbb az MSZP, majd a Fidesz – emelkedett ki a többi közül, és ezek a szavazatok egyre nagyobb részét szerezték meg. Az első két párt szavazataránya az 1990-es 46 százalékról a 2002-es választásokra 83 százalékra növekedett, míg az effektív pártok száma 6,7-ről 2,84-re csökkent. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a kvázi kétpártrendszerben nem szükségszerű a releváns – Magyarországon 5 százalék feletti – pártok eltűnése, sőt a fogalom nem zárja ki az öt- vagy hatpárti parlamentet sem.

Csizmadia Ervin a rendszerváltás óta eltel időszakban két tendenciát emel ki a pártrendszer változásában. Az egyik a parlamenti pártok számának csökkenése a kezdeti hatról négyre, mindazonáltal a koncentrálódás tényének elismerése mellett nem várja az angliaihoz hasonló kétpártrendszer létrejöttét, mivel annak működőképességéhez „másfajta társadalmi vagy politikai, kulturális hagyományok kellenek” (Csizmadia, 2004: 176). A másik tendencia a pártrendszer zártsága, ami egyrészt abban nyilvánul meg, hogy nehéz egy új pártnak bekerülni a többi, már „bevett” formáció közé, másrészt a parlamentből kiesett pártoknak gyakorlatilag lehetetlen visszajutni oda – legalábbis az eddigi tapasztalatok alapján (Csizmadia, 2004: 176–177). Az 1990-es választások óta új párt – a MIÉP kivételével – nem került a parlamentbe, leszámítva persze az MDNP-t, ami az MDF-ből kiszakadva jött létre, így tulajdonképpen korábban is parlamenti párt volt.

Fricz Tamás a pártrendszer kétpólusúvá válását várja rövid vagy középtávon. A két- vagy többpártrendszerek nyugat- és kelet-európai eltéréseit abban látja, hogy nyugaton a kétpártrendszerek ott alakultak ki, ahol – az ő szóhasználatával – „profán” jellegű ellentétek dominálnak, míg a többpártrendszerek ott jöttek létre, ahol a törésvonalakat „szent” kérdések strukturalják. Kelet-Európában ezzel szemben a még a nyugati társadalmakban tapasztaltaknál is több ideológiai, kulturális, azaz „szent” törésvonal létezik; ezért itt egy kétpártrendszert az egymás iránti teljes bizalmatlanság, a két táborra oszloposodó politikai és társadalmi élet, valamint állandósuló konfrontációs állapot jellemezne, illetve ezek részben már jelen is vannak (Fricz, 2001: 144–147). Láthattuk, hogy a pártrendszer blokkosodása és koncentrációja már létrehozta a kvázi kétpártrendszert, és már többé-kevésbé valóra is vált a két nagy blokk közötti állandó konfrontáció víziója.⁶

Fricz Tamás a kelet-közép-európai régió nyugat-európaiktól eltérő pártosodása és az eltérő társadalmi, kulturális feltételek miatt más pártrendszer-tipológiát tart alkalmazandónak az új demokráciákra. A tipológia alapja az, hogy „a pártrendszer hogyan helyezi el magát a társadalom, a politika egészében, azaz milyen társadalmi és politikai státust szán önmagának”. Mindezek alapján önkorlátozó, önfenntartó és önfelértékelő pártrendszereket különböztet meg. Az első nyitott a társadalom felé, befogadja az onnan jövő hatásokat, „ajánlásokat”. A második központi, de nem kizárólagosnak tartja politikai és társadalmi szerepét, „az ilyen pártrendszer a saját ideológiai tagoltságát, értékrendjét, konfliktusait »ajánlja« a társadalomnak, de nem igyekszik rákényszeríteni”. A harmadik típusú pártrendszer értékeit, ideológiai tagoltságát megpróbálja rávetíteni a társadalomra, igyekszik állandóan kiterjeszteni döntési és hatalombefolyásolási lehetőségét. A magyar pártrendszer a szerző által vizsgált 11 kritériumból 9 esetben az önfelértékelő pártrendszerekre jellemző vonást mutatott, azaz igen erőteljesen önfelértékelő pártrendszernek tekinthető; mindez azzal jár, hogy a pártok a politikai konfliktusok kiélezésére törekednek, saját kiválóságukat hirdetik, politikai ellenfeleik kiszorítását ambicionálják (Fricz, 2001: 156–175).

Petőcz György véleménye az, hogy a hazai bal-jobb ellentét lehetetlenné teszi a zöldek belépését a pártrendszerbe beszélgető- és vitapartnerek hiányában. Szerinte a bal-jobb vita nem „civilizatorikus”, még csak nem is szakpolitikai témákról szól, hanem ideologikus, kulturális ellentétekről. Ebben a helyzetben a zöldek nem tudnak bekapcsolódni a vitákba, hacsak át nem veszik a jelenlegi pártok témáit és stílusát. „Szomorú tény, de

tény: ma nálunk a zöldeknek mint zöldeknek semmi relevanciájuk. Kérdéseiket nem értik vagy nem tartják fontosnak, csak annyiban, amennyiben felhasználhatók, belesimíthatók a kétpólusos megosztottságba” (Petőcz, 2003).

Joachim Raschke hipotézise az ökológiai mozgalom párttá alakulását a pártrendszer koncentrációs fokától teszi függővé. Minél koncentráltabb egy pártrendszer, a nagy pártok annál kevesebb hajlandóságot mutatnak arra, hogy az ökológiával foglalkozzanak, mivel egy-egy új téma pártprogramba való beemelésével szavazatok elvesztését kockáztatják, ami a szoros versenyben a többség megszerzésének esélyét rontja. Ez növeli az újonnan alakult zöld pártok esélyét, mivel a nagyobb pártok elhanyagolják az ökológiai kérdéseket. Ezzel szemben a fragmentált pártrendszerekben kisebb valószínűséggel lesznek sikeresek a zöldek, mert a sok kis párt közül akad olyan, amely a szavazatvesztés kisebb kockázata miatt felvállalja az ökopolitika egyes elemeinek képviselőségét (Szabó, 1985: 53–54). Önálló ökológiai párt alapítása tehát valószínűbb a koncentrált pártrendszerekben, ahol a nagy pártok hajlamosak a megmerevedésre.

Raschke elmélete alapján hazánkban ma nagyobb az esélye egy ökológiai párt sikerének, mint a kilencvenes évek elején volt. A korábbi hatpárti parlamentek után ma már csak négy párt rendelkezik képviselői helyekkel. Ahogy már láttuk, az elmúlt tizenhárom évben nőtt a pártrendszer koncentráltasága, sőt a két legnagyobb párt a szavazatok nagyobb hányadát birtokolja, mint korábban bármikor. Így – ha igaz Raschke hipotézise – egy zöld párt ma sikeresebb lehet.

Azonban a Raschke-tézis nem mindenhol állta meg a helyét maradéktalanul. Franciaországban a fragmentált, ideológiailag is differenciált pártrendszer mellett a nyolcvanas évek elejéig nem alakult ki erős zöld párt, de a kisebb pártok sem vállalták fel az ökopolitikai követelések képviselőségét (Szabó, 1985: 78). Németországban, pontosabban a Német Szövetségi Köztársaságban ugyanakkor használhatónak bizonyult az elmélet. A nyolcvanas évek koncentrált pártrendszere, a két nagy és egy kisebb parlamenti párt (a CDU/CSU, az SPD és az FDP) szolgált háttérül a zöldek megalapításához. A három párt korábban már az összes koalíciós lehetőséget „kipróbálta”⁷, a pártrendszer „az ideológiai és társadalmi ellentétek »leépítésének« tendenciája [...] és a kompromisszumok keresése” jellemezte (Szabó, 1985: 202–203).

A kétféle elméletet egyesítve azt a hipotézist állíthatjuk fel, hogy annyiban igaza lehet Raschkének, hogy a fragmentált pártrendszerekben a kis pártok közül könnyebben akadhat

olyan párt, amely felvállalja az ökológiai mozgalmak értékeit. A koncentrált pártrendszerekben ugyanakkor el kell különítenünk az ideológiailag homogénebb, pragmatikus és a kulturális-ideologikus ellentétekkel terhelteket. Az előbbieken – Raschke hipotézise és a német példa alapján – könnyebb lehet egy új ökopolitikai párt létrehozása, az utóbbi esetet azonban ketté kell bontani. Ha a pártverseny kiélezett, de a politizálás stílusa nem durvul el, az ellentétek „kezelhetőek” maradnak, akkor – részben az ún. hasznos szavazat lélektani hatásának köszönhetően⁸ –, kevésbé valószínű egy zöld párt sikeres szereplése. Ezt alátámasztja két brit választás és a Green Party példája is. Az 1989-es európai parlamenti választásokon, amelyen egyébként majdnem 15 százalékos eredményével történetének legnagyobb választási sikerét érte el,⁹ abban a hat választókerületben lett második, ahol a konzervatívok győzelme biztosnak tűnt (Rootes, 1995: 73). 1992-ben pedig a zöldek 21 legjobb egyéni eredménye közül 15 olyan körzetben született, amelyben a munkáspárti képviselő újraválasztása gyakorlatilag biztos volt (Rootes, 1995: 77). Ugyanakkor, ha a két nagy párt közti ideológiai ellentét átlép egy határt, túlságosan kiéleződik, akkor a politizálás stílusa a választópolgárok számára elviselhetlenné válhat, ennek következtében kiábrándulhatnak a hagyományos politikából és a pártokból, ami a bal-jobb megosztottságon kívül álló zöld párthoz vezetheti őket.

Utóbbi lehetőséget részben Fricz Tamás is megerősíti, amikor azt írja, hogy „a radikális, szélsőséges pártok és mozgalmak népszerűsége éppen akkor növekedhet meg erőteljesebben [...], ha a választópolgárok a pártrendszer egészétől távol tartják magukat, ha a pártrendszer egészét tartják hiteltelennek, s nem találhatnak olyan mérsékelt, demokratikus pártokat, amelyek iránt bizalmat éreznének” (Fricz, 2001: 117). Jóllehet a zöld pártok semmiképpen sem tekinthetők szélsőséges pártoknak, de önbesorolásuk alapján a hagyományos bal-jobb tengelyre nem illeszkedő pártként alkalmasak lehetnek a pártrendszerből kiábrándult szavazók begyűjtésére.¹⁰ A Die Grünen 1980-as szövetségi programja például így kezdődik: „Mi vagyunk a hagyományos pártok alternatívája” (Die Grünen, 1980).

A politika nyitottsága vagy zártsága szintén fontos szerepet játszhat az ökopolitika pártosodásában. Ha a politikai rendszer könnyen befogadja a civil, szakszervezeti stb. érdekeket és javaslatokat, akkor nem kényszeríti ki ezek pártként való megjelenését. Nagy-Britanniában például a pártrendszer ugyan nagyon nehezen enged be új pártokat a parlamentbe, a politikai rendszer nyitottsága azonban biztosít más csatornákat a környezetvédelmi csoportok érdekeinek érvényesítésére. Nagy-

Britanniában még a látványos, radikális akciókhoz szokott Greenpeace is pragmatikusabbnak mutatkozik, és sokkal inkább használják a tárgyalás eszközt céljaik eléréséhez. Így a civil szervezetek számára a Green Party felesleges, sőt „szégyen”, mivel az amúgy eredményes lobbizásukat veszélyezteti (Rootes, 1995: 79–82). A francia politikai rendszer viszont kevésbé biztosítja a környezetvédelmi érdekek érvényesítését, ezért a zöldek számára különösen fontossá vált a párt- és parlamenti képviselőlet (Burchell–Williams, 1997: 930).

Törésvonalak

A pártrendszert és a társadalmat strukturáló törésvonalak tekintetében is eltérést tapasztalhatunk a német és a magyar helyzet között. Németországban a hetvenes-nyolcvanas évektől kezdve meggyengült a hagyományos vallási és szociosztrukturális törésvonalak és kötődések jelentősége – főként a fiatalabb korosztályban –, és ezzel párhuzamosan a kulturális-ökológiai törésvonal fontosabbá vált (Fricz, 2001: 245). Magyarországon egyetlen szerző sem említi ilyen törésvonalat (G. Márkus, 1997; Körösi, 1998), így a zöld pártok nem feltétlenül képesek magukat megfelelően elhelyezni a politikai térben, illetve nem biztos, hogy találnak megfelelően nagy választói bázist maguknak.

Más szerzők ezzel ellentétben úgy látják, hogy nem létezik ökológiai törésvonal: Peter Mair szerint ugyan a zöld pártok úgy indultak, hogy ők mind a jobboldal, mind a baloldal alternatívái lesznek, azonban a pártrendszerbe való betagozódásuk során valójában a baloldalra kerültek. Mair úgy gondolja, hogy ennek az volt a fő oka, hogy a zöld pártok hosszú távú célok helyett rövid távú előnyöket akartak szerezni, és ezek megszerzéséhez a baloldalon találtak partnereket (Mair, 2001: 106–107). Kiváló példa erre a németországi Die Grünen esete, akik sokáig mind a szociáldemokrata pártot, mind a kereszténydemokratákat „életellenes” pártnak titulálták, de végül az SPD ökológiai szárnyában találtak szövetségest, és tartományi szinten már 1985-ben, szövetségi szinten pedig 1998-ban léptek koalícióra az SPD-vel. A baloldalra való betagozódásban természetesen az is szerepet játszhat, hogy az ökológia elveszítette az újdonság varázsát, a hagyományos pártok is belevették a programjaikba az ökológikus elemeket, a zöld pártok pedig kénytelenek voltak feladni alapelveik egy részét és strukturális reformokat végrehajtani, hogy hosszú távon versenyképesek tudjanak maradni.

A MOZGALOM SZEREPE

A nonprofit szektorban a rendszerváltás után dinamikus létszámemelkedés volt tapasztalható egészen 1997-ig. Ebben az időszakban a civil szervezetek száma az 1989-es 9000 alatti indulóhelyzetből 1992-re 30 000-re, 1997-re pedig már 47 000-re növekedett, majd 2000-ig ezen a szinten stagnált, míg 2002-re 50 000 körülire nőtt. Figyelemre méltó, hogy mindeközben a környezetvédő szervezetek száma sokkal nagyobb ütemben emelkedett. Az 1992-ben 583 környezetvédő szervezet volt, míg 2002-ben már 1177.¹¹ A növekedés aránya tehát 1992 és 2002 között az összes nonprofit szervezet tekintetében kétharmados volt, míg a környezetvédelmi szerveződések száma a duplájára nőtt. A környezetvédők mind aktivitásuk, mind részarányuk tekintetében felülmúlnak olyan más szektorokat, mint például a jogvédőkét, „a politikai tevékenységet folytató új társadalmi mozgalmakon belül a legnagyobb súlyúak, legszervezettebbek és legaktívabbak” (Kiss–Boda, 2005: 159).

1. táblázat. A környezetvédő szervezetek száma és aránya a nonprofit szektorban

	Alapítványok	Társas nonprofit szervezetek*	Összesen	Arányuk az összes szervezethez képest
1992	195	388	583	2%
1996	405	579	984	2,2%
2000	418	601	1019	2,2%
2002	463	714	1177	2,3%

Adatok forrása: Szirmai, 1999; Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2000; A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői, 2002.

*Megjegyzés: 1992-ben a kategóriát egyesületnek nevezték.

Nyugat-Európában a zöld pártok megalapításához nélkülözhetetlen volt a zöld mozgalmak ereje és támogatása. Magyarországon a zöld mozgalmak a rendszerváltás előtt a társadalmi elégedetlenségek kifejezésére is szolgáltak, a pártstruktúra kialakulása után azonban marginális szerepet játszott az ökopolitika. A Kádár-rendszer idején a zöldek csak a második nyilvánosságban jelenhettek meg. A kor emblematikus konfliktusa, Bős–Nagymaros a társadalom és a rendszer szembenállásaként is jelentkezett, a kormányzati politika átalakulása után a konfliktus már áttevődött a külpolitika területére. Magyarországon a legtöbb nyugati állammal szemben az atomenergia

nem vált központi jelentőségűvé, így nem alakult ki egységes zöld mozgalom, helyette az egyes szervezetek leginkább regionális konfliktusok köré szerveződtek. Az integráló konfliktus hiánya miatt a zöldeknél sajátos fragmentáció következett be, az egyedi esetekben, helyi kérdésekben való gondolkodás volt jellemző. Az integráció hiányának egyik magyarázata a rendszer-váltás előtti „hivatalos” és „nem hivatalos” környezetvédők elkülönülése lehet. A helyzet hasonló volt az NSZK-ban tapasztalathoz, ahol a 70-es években a hagyományos mozgalmak mellett megjelentek az alternatívok is, azonban míg ott ez megújulásra kényszerítette a hagyományos mozgalmakat és közvetítő-, koordinációs szervezetek létrejöttéhez járult hozzá, addig itthon „hivatalos” és „nem hivatalos” környezetvédők viszonyára a kizárás, majd a keretfeltételek átalakulásával a konkurencia volt jellemző. Az 1990-es választásokon túlkínálat volt ökológiai témákban, később az ökológiai párt hiánya háttérbe szorította az ökopolitikát, a környezetvédelmi témák nem befolyásolták a választási eredményeket. Napjainkban úgy tűnik, társadalmi nyomás nélkül egyik párt sem vállalkozik az ökológiai politika értékeinek képviselésére, ennek kikényszerítésére mindenképpen szükséges egy erős zöld mozgalom megléte (Szabó, 1999: 15–36).

Egy erős zöld párt kialakulását ma Magyarországon azonban az is hátráltatja, hogy az elmúlt tizenkét év során több párt is megpróbálta kihasználni az ökológia eszméjét. A Magyarországi Zöld Párt 1993 óta szélsőséges, populistá, az ökopolitikától távol álló politikai programmal indul a választásokon, és a Magyar Szociális Zöld Párt is megkérdőjelezhető szellemiséget közvetít, programjában megjelenik a xenofóbia és a gazdasági növekedés által lehetővé váló környezetvédelem is (Hajdu-Szegedi, 2005: 31–34). Ugyanakkor eddig ezek voltak itthon a legismertebb „zöld pártok”, a szavazók leginkább ezeken a pártokon, ezen pártok választási kampányain keresztül ítélték meg az ökopolitikát. A Zöld Demokraták Szövetsége és elődei pedig a zöld mozgalom támogatásának hiánya miatt sem lehettek sikeresek. A ZDSZ megalakulásakor a különböző médiumok arról tudósítottak, hogy a párt „számos környezetvédő és polgárjogi civil szervezet” részvételével jött létre.¹² A megjelölés megtévesztő, tudniillik a támogató polgárjogi szervezetek egyike a Centrum Párt ifjúsági szervezete – maga az elnök, Droppa György a Centrum Párt tagja volt ekkor –, a támogató szervezetek között található a már említett Magyar Szociális Zöld Pártot, és a többi résztvevő szervezet és párt sem fejtett ki jelentős környezetvédelmi tevékenységet az elmúlt évek során. Azt, hogy ez a párt sem képes „német mintára” összefog-

ni a zöld mozgalmat, bizonyítja tizenkét neves környezetvédő szervezet elutasító közleménye. Alighogy megalakult,¹² neves zöld szervezet – többek között a Energia Klub, a Levegő Munkacsoport, a Hulladék Munkaszövetség és a Védegyelet – el is határolódott a párttól, mivel nem tekintették a zöld mozgalom hiteles képviselőjének.¹³ A nyilatkozat kiadásának fő oka az volt, hogy a szövetséghez csatlakozó csoportokat „lufiszervezeteknek” tartották, akik nem végeztek érdemi munkát korábban a zöld mozgalmon belül.¹⁴

Az egyik legjelentősebb civil ököpolitikai szervezet, a Védegyelet szóvivője, Jávor Benedek külön állásfoglalásban fejtette ki, hogy bár a természeti és társadalmi fenntarthatóság elengedhetetlen feltételének tekinti az ököpolitika nyilvánosságban való megjelenését, azonban egy az ököpolitikát hitelesen képviselő pártnak három feltételnek meg kell felelnie. Egyrészt a zöld mozgalomnak legitim képviselőjeként kell elfogadnia a pártot, ugyanis „enélkül a hitelességet biztosító és egyfajta kontrollként is működő háttér nélkül fennáll a veszélye, hogy a pártformáció hatalmi-politikai manőverek vagy személyes ambíciók eszközévé válik”. Másrészt olyan személyek kellenek, akiket mind a civil, mind a szakmai közösség támogat, végül az új pártnak koherens, az ököpolitika elveit és értékeit megfelelően képviselő programmal kell rendelkeznie. Ezeknek a feltételeknek a ZDSZ nem felelt meg, így a Védegyelet – tizenegy másik szervezettel együtt – elutasította a pártot mint a zöldek összefogásaként létrejött szervezetet.¹⁵

A mozgalom tagjai eltérő véleményeket vallanak egy zöld párt létrehozásáról. Schiffer András, a Védegyelet tagja az ököpolitikai alternatíva megjelenését a jelenlegi politikai kínálatban „semmiképpen sem egy Nyugatról importált zöld párt” keretében tartja kívánatosnak, inkább a politika valódi értelmét szeretné helyreállítani, azaz a „heroizált jó és a démonizált rossz színpadias, tartalmatlan küzdelme” helyett a közjó mibenlétének megvitatását helyezné előtérbe. A deliberatív demokráciát tekinti célnak, ugyanis véleménye szerint „a nagy világmagyarázatok érvényüket veszítették, és az is kiderült, hogy nincs értékmentes tudomány, ezért [...] egyetlen legitimáló erő létezik, mégpedig – Habermas kifejezésével – a kényszermentes érték- és normaképző diskurzus”.¹⁶

Jávor Benedek szerint a 2002-es választások során a pártok hagyományos szavazóbázisukat kimerítve a zöld szavazatok megszerzésére törtek, ezért egy zöld párt létrehozását tartja szükségesnek. Jóllehet, folytatásként ezt írja: „egy esetleges párt nem cél, hanem eszköz – az érdekérvényesítésre, a politikai diskurzusban való részvételre, az ökológiai szempont meg-

jelenítésére a döntéshozatalban. Ez a cél véleményem szerint most egy civil szerveződés keretében hatékonyabban valósítható meg.” Egy erős, a pártrendszerben helyet követelő zöld párt megalapítását középtávon, öt-hat év elteltével¹⁷ tartja megvalósíthatónak. Bár 40–50 éves távlatban a zöld pártok eljelentéktelenedését prognosztizálja, annak következtében, hogy a többi pártnak „zölddé” kell válnia az ökológiai válság súlyosbodása miatt, leszögezi, „ha elutasítjuk, hogy a létező politikai formációk jelen formájukban vállalhatnák az ökológiai gondolat maradéktalan képviselőjét, középtávon elkerülhetetlenül szembekerülünk egy önálló zöld párt létrehozásának igényével” (Jávor, 2003: 43).

Vay Márton, a Védegyelet irodavezetője szerint, ha Magyarországon megjelenne egy zöld párt, a média „megutálná” és ellehetetlenítené,¹⁸ vagyis már ez is kizáró ok egy ökológiai párt felemelkedésére. A németországi példa ennek épp ellenkezőjét bizonyítja, ugyanis a német Die Grünen megalakulásakor radikalizmusuk, rendszerellenességük miatt a média igencsak gyorsan „megtalálta” és folyamatos támadás alatt tartotta őket, ez azonban épp a zöldek malmára hajtotta a vizet: a negatív reklám hatására gyorsan a figyelem középpontjába kerültek, ami éppenséggel nem akadályozta a szavazószám növekedését, sőt, valószínűleg segítette azt. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül egy esetleges „agyonhallgatás” lehetősége sem, ami szinte láthatatlanná tenné a zöldeket.

Lányi András ellenben éppen elérkezettnek látta az időt, illetve úgy vélte, az ökopolitika csak pártpolitikai szinten képviselhető eredményesen, mert a civil politizálás hatástalan, de legalábbis nem tud érdemi eredményeket elérni (Lányi, 2005). Ez a politikai rendszer nyitottságának szerepére hívja fel a figyelmet. Ahogy Franciaországban, úgy itt is a befolyásolás lehetetlensége ösztönözte a civileket – pontosabban a civilek egy részét – a pártpolitikában való részvételre.

Az ökológiai mozgalom már említett fragmentáltsága szintén hátráltathatja egy sikeres zöld párt megalapítását, ahogy azt Jávor Benedek is megemlíti, aki az ellentéteket erősebbnek érzi egy integratív szervezet létrehozásának igényénél (Jávor, 2003: 43). Mindemellét úgy tetszik, a fragmentáltság napjainkban egyre inkább csökken, Boda Zsolt és Kiss Balázs éppen a zöld mozgalom integráltságát és együttműködésre való hajlandóságát emelik ki (Kiss–Boda, 2005: 167). A más értelemben vett fragmentáltságon, a lokális kérdésekkel való foglalkozáson túl megjelennek átfogó programok, állásfoglalások.¹⁹

Mindkettőre jó példa lehet a Lehet Más a Világ! Hálózat, amelyben humanisták, békeaktivisták és jogvédők mellett kör-

nyezetvédő, ökopolitikai szervezetek is részt vesznek – többek között az Energia Klub, a Fauna Egyesület, a Levegő Munkacsoport, a Rügyecskék Alapítvány, a Védegyelet és a Zöld Fiatalok –, kiteljesítve így az ökopolitikai mozgalmak szociális dimenzióját. A legfontosabb lépés az együttműködés felé viszont a Zengőre tervezett lokátor megépítésének megakadályozása volt. Ahogy a Greenpeace egyik aktivistája fogalmazott: „Az egész hazai zöldmozgalom szempontjából mérföldkő volt [...] a résztvevőket szinte vérszerződésbe forrasztotta a Zengő védelme” (Vay, 2005: 43).

A választói háttér

Az új politikát képviselő pártok számára az első átfogó és egyik legnagyobb hatással bíró elmélet Ronald Ingleharttól származik (Inglehart, 1977; Inglehart, 1990). Inglehart empirikus vizsgálatokban materiális, azaz anyagi javakhoz köthető (pl. gazdasági stabilitás, alacsony infláció, bűnözés elleni harc) és posztmateriális, vagyis ezekhez nem köthető (pl. szólásszabadság, barátságos környezet, több demokrácia) értékeket jelölt meg, és azt vizsgálta, hogy ezek mekkora támogatottsággal bírnak a nyugat-európai és egyéb gazdaságilag fejlett társadalmakban. Tézise értelmében a posztmaterialisták aránya folyamatosan emelkedik, ez a jelenség pedig az új politika pártjainak szavazótáborát fogja növelni.

Ugyanakkor az Inglehart által ezen kutatás során megfogalmazott hiány és szocializációs hipotézis²⁰ nem alkalmazható olyan mértékben, mint Nyugat-Európában, ugyanis nálunk a posztmaterialista gondolkodásmód – éppúgy, mint a többi volt szocialista országban – kevésbé elterjedt (Körösényi-Tóth-Török, 2003: 47). Bár Füzesi Zsuzsanna és Tistyán László szerint „a magyar társadalom környezettel kapcsolatos beállítódása lényegében megfelel a világban elfoglalt helyének, azaz a társadalom jóval kevésbé környezettudatos, mint a fejlettebb nyugat-európai társadalmak, de környezettudatosabb a kelet-európai társadalmaknál” (Füzesi-Tistyán, 1998: 64), azonban a kelet-európai előnyünk nem biztos, hogy minden szempontból létezik. A környezeti tudatosság a környezetvédelem területén lehet, hogy megvan, de más kutatások azt találták, hogy nemzetközi összehasonlításban a magyar társadalom demokráciafogalma más kelet- és közép-európai államokhoz képest jobban kötődik az anyagi jóléthez (Simon, 1996: 130). A szocialista rendszer a második gazdasággal egy „korlátozott, fogyasztásorientált, kispolgári autonómiatudatot” alakított ki az emberekben, ami-

nek eredményeképpen a rendszerváltás után az „igen erőteljes materiális beállítottság” jellemzi az állampolgárokat (Fricz, 1996: 34).

Inglehart elméletét ugyanakkor többen vitatják, például Carlisle és Smith, akik Mary Douglas és Aaron Wildavsky kulturális elméletre támaszkodva fogalmazták meg álláspontjukat, ami arra utal, hogy a posztmaterialisták aránya nem feltétlenül befolyásolja közvetlenül egy zöld párt választási szereplését.

Douglas és Wildavsky elmélete arra kereste a választ, hogy egyes eltérő kultúrájú társadalmak (és egyének) milyen kockázati hatásokra, milyen veszélyekre reagálnak a legérzékenyebben. A szerzők két definícióra összpontosítanak: az egyik a „group”, a másik pedig a „grid”. A „group” azt határozza meg, hogy egy adott társadalomban mennyire tartoznak az egyének csoportokhoz, milyen mértékű a csoportelkötelezettség. Minél nagyobb a „group” ereje, annál kevésbé lesz független az egyén életmódja, annál inkább fogja figyelembe venni a csoport érdekeit. A „grid” alatt azokat a társadalmi szabályokat és normákat érti a két szerző, amelyek egy társadalomban meghatározzák az egyén viselkedését. Minél nagyobb a „grid”-faktor, annál inkább megkötik az egyént viselkedésében az olyan tényezők, mint a társadalmi státus, nem, kor stb. Vagyis a társadalmi interakciókban nagyfokú egyenlőtlenség érvényesül (Carlisle–Smith, 2005: 529–530).

E két definíció alapján a szerzők négyfajta kultúrát, négyféle társadalmat különböztettek meg:

2. táblázat. Douglas és Wildavsky társadalomtipológiája

	Group	Grid
Egalitárius	magas	alacsony
Individualista	alacsony	alacsony
Hierarchikus	magas	magas
Fatalista	alacsony	Magas

A kulturális elméletet a politológiában választói magatartásra vonatkoztatva is alkalmazták, vagyis az egyes kategóriákat (mint például fatalista) nem csak egyes társadalmak kultúrájának vonatkozásában vizsgálták, hanem az egyén szintjén is. Az utóbbi 10 évben pedig több kutatás is ezen elmélet kategóriáit vetette össze az ökológiai elkötelezettséggel, és mind arra a következtetésre jutott, hogy azok, akik az „egalitárius” felfogást

képviselik, hajlamosabbak szem előtt tartani a környezetvédelmet, mint a többi kategóriába tartozók (Carlisle–Smith, 2005: 530). Az „egalitárius” társadalmi szinten magas intenzitású interszjektív kommunikációt és kevés társadalmi kötöttséget jelentett, az „egalitárius egyén” következőképp azokat a veszélyeket látja majd a legfenyegetőbbnek, amelyek az egyenlőség-elvű társadalmi intézményeket veszélyeztetik: túl erős állam és transznacionális vállalatok. Ennek folyamánya, hogy ezek az emberek nem támogatják majd az atomenergiát, a génmanipulációt vagy a harmadik világ kizsákmányolását sem. Carlisle és Smith 2005-ös cikkükben egy 810 fős kaliforniai mintán egyszerre mérték le az „egalitárius egyén” és az „ökológia”, valamint az Inglehart-féle „posztmaterializmus” és az „ökológia” korrelációját. Az volt a hipotézisük, hogy a kulturális elmélet sokkal jobban magyarázza az ökopolitika témáit preferáló választói magatartást, mint a posztmaterialista. A felmérés alapján arra jutottak, hogy pozitív korreláció van az egalitárius beállítottság és az ökológiai témák többsége között, míg a posztmaterialista attitűd esetében nem volt kimutatható effajta korreláció (Carlisle–Smith, 2005).

Herbert Kitschelt foglalkozásszerkezeti tézise nem választja külön a „régí politika” és az „új politika” témáit, szerinte a választók többsége mindkettőre igényli a választ. A pártpreferenciákat eszerint két tényezőre lehet visszavezetni: a szavazó piaccal kapcsolatos tapasztalatai (pl., hogy a privat- vagy a közszférában dolgozik-e), illetve a konkrét munkatevékenység (pl., hogy mennyire fontos a kommunikáció az adott munkakör elvégzéséhez). Ez alapján egy bal-jobb és egy libertárius–autoriter tengelyekkel rendelkező koordinátarendszer vázolható fel, ahol a zöld pártok szavazói a ballibertárius tartományból kerülnek ki. Ez a tábor pedig az elmúlt évtizedek során folyamatosan növekedett, ami magyarázhatja a zöld pártok megerősödését Nyugat-Európában (Kitschelt, 1994: 26).

Ez annyiban érvényes lehet Magyarországra, hogy a privat szektor itt is egyre nagyobb teret képvisel, több a magasan kvalifikált munkaerő, és a terciér szektor dolgozóinak száma is növekvőben van, ami elvileg a liberális politikai felé való nyitottságot eredményezheti a választók körében. Azonban a magyar pártrendszerben nehezen „lemérhető” ez a változás, ugyanis a 2002-es választásokon a területi listás szavazatok közel 90%-át begyűjtő két nagy párt egyike sem nevezhető egyértelműen „libertárius” pártnak, sőt, a kilencvenes évek elején még erős liberális pólus mára jóformán eltűnt a pártrendszerből.

Vay Márton szerint jelenleg egy zöld párt megalakítása elképzelhető, de nem biztos, hogy időszerű, ugyanis az emberekben

nem eléggé erős az ökológiai gondolkodás, ami gondot okozhat, hiszen, amíg egy hagyományos párt támogatása nem kíván meg különösebb erőfeszítést, addig egy zöld gondolkodású szavazónak át kell alakítania értékrendjét és szokásait, ami olyan erőfeszítésekkel jár, amit kevesen vállalnak.²¹ Mozgalmi szinten ez mindenképpen igaz lehet, egy aktivista vagy a mozgalmakhoz csak szimpatizánsként kötődő egyén eltérően viselkedik a mindennapokban a „nem zöld” emberektől, de kérdéses, hogy ez tényleg akkora nehézségeket jelent-e. A zöld pártok szavazóinak viszont nem biztos, hogy túlzottan nagy áldozatokat kell hozniuk; valaki úgy is lehet „zöld”, hogy négyévente behúz egy ikszet a megfelelő rubrikába, és akkor még nem is vettük figyelembe a már felvetett esetleges protestszavazatok lehetőségét sem. Ugyanakkor a gondolatot támogathatja az, hogy ökológia mozgalmak létrejöttének és sikerességének valóban fontos tényezője az állampolgári tevékenység, a közvetlen politikai részvétel gyakorisága. Mivel az ökopolitika meghatározó eleme a közvetlen demokrácia eszméje, ott, ahol az emberek aktívabbak, fogékonyabbak a közéletben való részvételre, több támogatót találhatnak a zöldek (Szabó, 1985: 51–52). Másrészt az is tény, hogy a zöldek – a mozgalomtól még nem elszakadt – politikájának célja, hogy „felszámolja a modern politikában kialakult elkülönülést a magánszféra és a közszféra között” (Szabó, 1989: 31). Bár ez inkább csak a pártalapítás utáni időkre lehet jellemző. A német példa is azt bizonyítja, hogy hosszú távon nem feltétlenül szükséges, hogy a szavazók átvegyék a zöld szokásokat és elkötelezett aktivistaként éljenek tovább. Egyrészt a zöld párt új szint, új mondanivalót, új lendületet hozott a politikai életbe, és a korábbi, szürke pártokból kiábrándult szavazóknak ennyi is elég lehetett ahhoz, hogy erre az új erőre adják a voksukat. Másrészt, miután a párt fokozatosan elszakadt a mozgalomtól, és egyre inkább eltávolodott a single-issue jellegtől, a szavazók nagy része is levált a mozgalomról. A mozgalmisták, akik azt gondolták, hogy a párt elárulta a hajdani elveket, gyakran más pártokhoz fordultak, vagy saját pártot alapítottak, viszont sok olyan új szavazót nyert a zöld párt, akik nem feltétlenül alakították át életmódjukat, csak azt gondolták, hogy kormányzati szinten érdemes támogatni az ökológiát. Mint Szabó Máté megjegyzi: „ami akkor (a párt megalakításakor) életmód volt, az ma a politikai show-business részévé vált” (Szabó, 2000: 178). Azonban az is leszögezhető, hogy a német társadalom Európa egyik leginkább környezettudatos társadalmává vált ez elmúlt évek során²², és ez nagy részben köszönhető a zöld pártnak.

Vay Mártonéhoz hasonló álláspontja volt Lányi Andrásnak, az ökológiai mozgalom egyik emblemikus figurájának, aki a ki-

lencvenes években egy zöld párt megalakítása ellen érvelt, mivel úgy vélte, a mozgalom „erőtlen és gyenge, valamint nagyon sok zavaros elme választotta ezt az új eszmét”, ráadásul szerinte mindez az emberek érdektelenségével párosult. Így nem látta értelmét egy zöld párt létrehozásának, mivel „nevetséges helyzetbe kerül az a világmegváltó próféta, aki olyan kérdésekre tudja a választ, amit még nem tettek fel”. Úgy vélte, az ökológiai mozgalom „első nemzedékének” szerinte az a dolga, hogy felkeltse az emberek figyelmét az ökopolitika elvei és az általa felvetett problémák iránt (Hollós, 2003: 141). Mára a civil politizálás hatástalanságát hangsúlyozva úgy véli, az ökopolitika elvei csak a parlamentben képviselhetőek sikeresen, ez vezette az Élőlánc megalapításában való részvételhez (Lányi, 2005).

Másfelől az is igaz, hogy a választói attitűdöket a társadalmi-gazdasági rendszer befolyásolja. Nagy-Britanniában az 1970-es és az 1980-as években a zöldek néhány százalékos szavazatarányt értek el, és miközben kérdőíves vizsgálatok szerint a britek hetvenes években sokkal inkább környezettudatosabbak voltak más európai polgárokhoz képest, addig a nyolcvanas években már kevésbé tartották fontosnak a környezeti problémákat. A magyarázat az lehet, hogy a nyolcvanas években az iparleépítések, a gazdasági hanyatlás idején például a zöldek által kritizált gazdasági növekedés sokkal inkább vágyott dolog volt, semmint probléma. Sőt, a gazdasági nehézségek következtében egy sor környezetkárosító „fejlesztést” leállítottak: többek között az atomenergia-programot és az autópályák építését (Rootes, 1995: 69). Ha ebből a szemszögből nézzük, a kilencvenes évek Magyarországon hasonló volt a helyzet. A gazdasági nehézségek közepette a gazdasági növekedés jólétet növelő eredményei erősebbnek tűnhetnek a jólétre gyakorolt negatív hatásainál.²³ Ez arra is rámutat, hogy a kulturális elmélet mellett Inglehart koncepcióját sem lehet feltétlenül elvetni.

LEHETŐSÉGEK

A magyar pártrendszer önfelértékelő jellege, a politikai szféra éles fragmentáltsága a társadalom kiegyensúlyozottságával és viszonylagos homogenizáltságával párosulva radikálisabb politikai konfliktusok megjelenéséhez vezethet (Fricz, 2001: 173). A két nagy párt közti ellentétek éleződése megteremtheti egy sikeres zöld párt alapításának feltételeit. Jávor Benedek ezt egy európai parlamenti választás előttre várja, „ahol a vad belpolitikai konfliktusok kisebb jelentőségűvé válnak, és a választópolgárok hajlamosabbak a két nagy csoportosuláson kívül eső, al-

ternatív politikai alakulatok támogatására. A halálos retesz, amellyel a Fidesz–MSZP páros a magyar politikai szférát elzárja bármiféle külső politikai erő kihívása elől, az EP-választásokon talán kevésbé működik” (Jávor, 2003: 43).

Más helyeken is megjelenik az a vélemény, hogy egy zöld párt leginkább az európai parlamenti választásokon szerepelhet sikerrel, mivel ott kevésbé dominálnak a belpolitikai ellentétek, így nem működik a „hasznos szavazat” hatása. Nem véletlen, hogy az EP-választásokon az európai zöld pártok jellemzően jobb eredményeket érnek el, mint a nemzeti választásokon. Példaként említhető a brit Green Party 1989-es szereplése vagy a 1999-es belga választás, ahol a két zöld párt (flamand és vallon) együttes eredménye 34,7 százalék volt, de általános jelenség, hogy a zöld pártok 10 százalék feletti szavazatarányt érnek el (Bomberg, 1998: 80–101; Heinrich Böll Stiftung, 2004: 272).

Ezt erősítheti az a feltételezés is, hogy az EP zöld frakciójának mindenképpen érdeke, hogy az új tagállamokban jól szerepeljenek a zöld pártok, mivel csak így őrizheti meg szerepét az Európai Parlamentben. Egy, a zöld mozgalom által is támogatott párt esélyeit nagyban megnehezítette volna, ha a 2004-es választáson a ZDSZ elegendő ajánlószelvényt gyűjtött volna össze, és átlépte volna az 5 százalékos küszöböt, ugyanis ezek után a választók ezt a pártot tekintették volna „a” zöld pártnak. Ez azonban nem történt meg. A német zöldek ezzel szemben, ami az EP-választásokat illeti, eddigi legjobb eredményét érte el, mi több, még szövetségi választásokon sem értek el soha ilyen jó eredményt: az összes szavazat 11,9 százalékát szerezték meg, ami azt jelenti, hogy az új Európai Parlamentben a negyvenketű zöld képviselő közül tizenhárman a Bündnis 90/Die Grünen delegáltjai. Azaz, a német zöldek, szemben a koalíciós partner SPD-vel,²⁴ szárnyaltak, a legutóbbi EP-választásokhoz képest 5,5 százalékos növekedést sikerült elérniük, sőt, a volt keleti, vagyis Magyarországgal jobban összehasonlítható „materiális beállítottságú” tartományokban is 5 százalék fölötti eredményeket értek el.

Az ökológiai problémák léte egyre inkább láthatóvá válik, ezért egy hiteles zöld párt jelenléte véleményünk szerint fontos lenne a magyar pártrendszerben. A magyar ökológiai mozgalom sikeressége és eredményessége természetesen nem csak egy zöld párt létrehozásától és parlamenti szereplésétől függ. Ugyanakkor egy zöld párt – még ha a mozgalmak céljainak „rendszerkompatibilisabb” változatát képviseli is – parlamenti és médiaszereplésével sokat tehet az állampolgárok és a többi parlamenti párt „zöldebbé” tételéért és az általuk kitűzött cél, a politika valódi értelmének helyreállításért. Egy „mozgalmi”

zöld párt kudarca azonban feltehetően ismét visszavetné a magyar ökológiai mozgalom pártosodási hajlandóságát és lehetőségét.

JEGYZETEK

- ¹ Tanulmányunkban nem térünk ki az ökopolitika alapelveire és értékeire, ezekről lásd: Lányi, 1999; Lányi, 2003.
- ² Más kérdés persze, hogy a sikeresség mellett hogyan adta fel fokozatosan a párt a kezdeti alapelveit, és vált antipártból beágyazódott parlamenti párttá.
- ³ A Hagenbach–Bischoff-módszernél az elnyerhető mandátumok számánál eggyel nagyobb számmal osztják el az összes érvényes szavazatot, így megkapják, hogy hány szavazat kell egy mandátum megszerzéséhez. Tehát egy négy-mandátumos körzetben egy mandátum elnyeréséhez az érvényes szavazatok 20 százaléka szükséges, ami – mivel a betöltetlen mandátumokat a kiszámolt szükséges szavazatmennyiség kétharmadával rendelkező pártnak még ki lehet osztani – 13,3 százalékra csökkenhet a kisebb pártok szempontjából tekintett legszerencsésebb, ugyanakkor kevésbé valószínű esetben. Egy ötmandátumos körzetben 16,7 százalék és 11,1 százalék a két „küszöb”, de még egy nyolcmandátumos körzet esetén is 11,1 százalék, illetve 7,4 százalék.
- ⁴ Albánia, Bulgária, Csehország, Horvátország, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia.
- ⁵ Az összes párt szavazat- és mandátumarányának különbsége kettővel elosztva, ami így megmutatja, hogy a mandátumok hány százaléka lett elosztva a szavazatoktól eltérően.
- ⁶ Elég csak a 2002-es választásokra és azt követő időszakra utalni.
- ⁷ 1961 és 1966 között CDU/CSU–FDP, 1966 és 1969 között CDU/CSU–SPD, 1969 és 1982 között pedig SPD–FDP kormánykoalíció volt.
- ⁸ A hasznos szavazat lélektani hatása a választókat arra sarkallja, hogy a szavazatukat ne vesztteggessék kicsi, a parlamentbe jutásért küzdő pártokra, mert így nem kockáztatják azt, hogy szavazatuk elvész (Szoboszlai, 1999: 94.).
- ⁹ Azonban a választási rendszer sajátosságai miatt ezzel az eredménnyel sem tudott a párt mandátumhoz jutni.
- ¹⁰ Ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet arra, hogy sokan a zöld pártokat baloldali pártoknak tekintik – nem feltétlenül megalapozatlanul (lásd Enyedi–Körösényi, 2001: 277).
- ¹¹ Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000, 51. A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői 2002, 17.
- ¹² Megalakult a Zöld Demokraták Szövetsége (<http://index.hu/politika/belfold/1116zdsz/>).
- ¹³ Tizenkét zöld szervezet állásfoglalása a Zöld Demokraták Szövetségéről (http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=6211).
- ¹⁴ Tizenhárom zöld szervezet elhatárolódik a ZDSZ-től (<http://www.nol.hu/cikk/137604/>).
- ¹⁵ Tizenkét zöld szervezet állásfoglalása a Zöld Demokraták Szövetségéről (http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=6211).
- ¹⁶ És jött néhány pacák mindenféle bazsarózsák miatt (<http://index.hu/politika/belfold/schiffer1001/>).
- ¹⁷ Azaz 2008–2009 körül.
- ¹⁸ Interjú Vay Mártonnal.
- ¹⁹ Például a Védegyelet kiadványa a gazdaságpolitikáról (Takács–Sánta, 2001a), a külpolitikáról (Takács–Sánta, 2001b), Budapestről (Kajner, 2002) vagy több zöld szervezet közös állásfoglalása az EU-csatlakozásról (Scheiring, 2003).

- ²⁰ A hiányhipotézis értelmében az egyén egy adott időszakban arra fog nagy hangsúlyt fektetni, aminek épp hiányát érzi. A szocializációs hipotézis szerint az egyén értékrendjét a gyermek- és fiatalkorában szerzett tapasztalatok határozzák meg. Vagyis azok, akik stabil anyagi háttérrel rendelkeznek egész életük során (lásd a második világháború utáni Nyugat-Európa első generációja), kevésbé fognak materiális kérdésekkel foglalkozni, inkább posztmateriális értékek felé fordulnak.
- ²¹ Interjú Vay Mártonnal.
- ²² Egy friss felmérés szerint például a német társadalom 85 százaléka a támogatja a megújuló energiaforrások használatát. Neue EMNID Umfrage: 85 Prozent der Deutschen befürworten Förderung Erneuerbarer Energien: <http://www.oekonews.de/id/3838/energiekontor-neue-emnid-umfrage/>.
- ²³ A jólétbe – a szűkebb, pusztán gazdasági mutatók által meghatározott jóléttel szemben – beletartozik az egészséges környezet, a társas kapcsolatok minősége, a kultúrához való hozzájutás, a természettel való harmónia, azok a dolgok, amelyeket a modern ipari társadalom egyre kevésbé képes biztosítani tagjai számára.
- ²⁴ Az SPD 9,2 százalékkal kevesebbet kapott, mint 1999-ben: 21,5 százalékot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői (2002)*: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2004.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert (2000): *Pártok között szabadon*. Osiris, Budapest.
- Bomber, Elizabeth (1998): *Green Parties and Politics in the European Union*. Routledge, London.
- Burchell, Jon–Williams, Mark: *Green Party Politics in the 1990's: Emergent Patterns of Change?*
 Url: <http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/1997/burc.pdf>
- Carlisle, Juliet–Smith, Eric R. A. N. (2005): „Postmaterialism vs. Egalitarianism as Predictors of Energy-related Attitudes.” *Environmental Politics*, 4., 527–540.
- Csizmadia Ervin (2004): „A magyar pártrendszer 1990–2003.” In: Ágh Attila (szerk.): *Magyar homomány – Magyarország az EU-csatlakozás küszöbén*. BM Kiadó, Budapest.
- Die Grünen (1980): *Das Bundesprogramm*. Bonn, Die Grünen.
- Enyedi Zsolt–Körösi András (2001): *Pártok és pártrendszerek*. Osiris, Budapest.
- Eurobarometer – die öffentliche Meinung in der Europäischen Union*. Európai Bizottság, Brüsszel, 2002.
- Fábián György (1999): A magyar választási rendszer kelet-közép-európai összehasonlításban. *Politikatudományi Szemle*, 1999/3., 107–126.
- Fábián György–Kovács László Imre (1998): *Voksok és mandátumok – A választási rendszerek arányossága*. Villányi Úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Budapest.
- Fricz Tamás (1996): *A magyarországi pártrendszer 1987–1995*. Cserépfalvi, Budapest.
- Fricz Tamás (2001): *Pártrendszerek – Nyugat-Európa, Közép-Európa, Magyarország*. Századvég, Budapest.
- Füzesi Zsuzsanna–Tistván László (1998): *A környezeti tudat alakulásának elemzése a rendszerváltás óta eltelt időszakban*. BKE Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszék, Budapest.
- G. Márkus György (1997): *A magyar pártrendszert strukturáló politikai törésvonalak hierarchiája*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.

- Hajdú Gábor-Szegedi Gábor (2005): „Ökopolitika, zöld pártok Magyarországon és Németországban.” In: Csomán Gábor (szerk.): *A XVII. országos tudományos diákköri konferencia társadalomtudományi szekciójának díjazott dolgozatai* (online kötet). Budapesti Corvinus Egyetem (url: <http://www.uni-corvinus.hu/otdk2005>).
- Heinrich Böll Stiftung (szerk.) (2004): *Die Grünen in Europa: ein Handbuch*. Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Hollós László (2003): „Nem a hatalmat kell megragadni, hanem az emberek képzeletét – Beszélgetés Lányi András íróval.” *Ökotáj*. 31–32. sz., 139–144.
- Inglehart, Ronald (1977): *The Silent Revolution*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Inglehart, Ronald (1990): *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Jávor Benedek (2003): „Zöldek a sásfészekben – Az ökológiai mozgalom politikai képviselőtéről.” *Magyar Narancs*. XV. évf. 27. sz., 42–43.
- Kajner Péter (szerk.) (2002): *Növekedés vagy fejlődés? – Állásfoglalás Budapest jövőjéről*. Védjegylet, Budapest.
- Kiss Balázs-Boda Zsolt (2005): *Politika az interneten*. Századvég, Budapest.
- Kitschelt, Herbert (1994): *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Klein, Márkus-Falter, Jürgen W. (2003): *Der Lange Weg Der Grünen*. Verlag C. H. Beck OHG, München.
- Körösi András (1998): *A magyar politikai rendszer*. Osiris, Budapest.
- Körösi András-Tóth Csaba-Török Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. Osiris, Budapest.
- Lányi András (1999): „Az első személy politikája.” In: Lányi András: *Együtt-élés - A humánökológia a politikai filozófiában*. Liget, Budapest, 186–192.
- Lányi András (2003): „Ökopolitika és hagyomány.” In: Lányi András: *Létezik-e? Új Mandátum*, Budapest. 34–50.
- Lányi András (2005): „Zöldek, ökopolitika, pártalapítás.” *Népszabadság*, 2005. november 23., 15.
- Lucardie, Paul (2000): „Prophets, purifiers and prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties.” *Party Politics* 2., 175–185.
- Mair, Peter (2001): „The Green Challenge and Political Competition: How Typical is the German Experience.” *German Politics* 2., 99–116.
- Müller-Rommel, Ferdinand (1993): *Grüne Parteien in Westeuropa*. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2004.
- Petőcz György (2003): „A zöldek, és akik...” *Élet és Irodalom*. 47. évf. 41. sz., 4.
- Raschke, Joachim (1993): *Die Grünen. Wie sie wurden, was sie sind*. Bund-Verlag, Köln.
- Raschke, Joachim (2001): *Die Zukunft der Grünen*. Campus Verlag, Frankfurt/New York.
- Rootes, Chris (1995): „Britain: Greens in cold climate.” In: Richardson, Dick-Rootes, Chris (szerk.): *The Green Challenge. The Development of Green Parties in Europe*. Routledge, London, 66–90.
- Scheiring Gábor (szerk.) (2003): *Belezöldülünk? – Zöldek az EU-ról*. Ökotárs Alapítvány, Budapest.
- Simon János (1996): „A demokrácia értelmezése a posztkommunista országokban.” *Szociológiai Szemle*, 1996/1., 113–156.
- Szabó Máté (1985): *Zöldek, alternatívok, környezetvédők*. Gondolat, Budapest.
- Szabó Máté (1989): „Politikai ökológia – Az alternatív mozgalmak ambivalens »társadalomelméletéhez«.” In: Szabó Máté (szerk.): *Politikai ökológia*. ELTE-BTK, Budapest, 7–40.
- Szabó Máté (1999): „A zöld mozgalmak és polgári kezdeményezések Magyaror-

szágon: kutatási problémák, módszertan, elmélet.” In: Szabó Máté (szerk.): *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon*. Villányi úti könyvek, Budapest, 15–58.

Szabó Máté (2004): *Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom*. Századvég, Budapest.

Szarvas László–Tóth Csaba (2003): „Pártok és pártrendszerek.” In: Gallai Sándor–Török Gábor (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Aula, Budapest, 397–432.

Szirmai Viktória (1999): *A környezeti érdekek Magyarországon*. Pallas Stúdió, Budapest.

Szoboszlai György (1999): „Választáspolitikai dilemmák és a magyar választási rendszer strukturális jellemzői.” In: Dezső Márta–Kukorelli István (szerk.): *Választástudományi tanulmányok*. Országos Választási Iroda, Budapest, 73–105.

Takács-Sánta András (szerk.) (2001a): *Gazdaság és társadalom – A Végegylet gazdaságpolitikai állásfoglalása*. Végegylet, Budapest.

Takács-Sánta András (szerk.) (2001b): *Magyarország a nagyvilágban – A Végegylet külpolitikai állásfoglalása*. Végegylet, Budapest.

Tóth Csaba (2001): „A magyar pártrendszer fejlődésének fő iránya.” *Politikatudományi Szemle*, 2001/3., 81–104.

Vay Márton (szerk.) (2005): *Zengő – Ökológia, politika és társadalmi mozgalom a Zengő-konfliktusban*. Végegylet, Budapest.

Források

Az Európai Zöld Párt (European Green Party) honlapja:

<http://www.eurogreens.org>.

És jött néhány pacák mindenféle bazsarózsák miatt. – Interjú Schiffer Andrásal

<http://index.hu/politika/belfold/schiffer1001/>.

Interjú Vay Mártonnal, a Végegylet irodavezetőjével. 2003. 12. 16.

Megalakult a Zöld Demokraták Szövetsége:

<http://index.hu/politika/belfold/1116zdsz/>.

Neue EMNID Umfrage: 85 Prozent der Deutschen befürworten Förderung Erneuerbarer Energien:

<http://www.oekonews.de/id/3838/energiekontor-neue-ernid-umfrage/>.

Tizenhárom zöld szervezet elhatárolódik a ZDSZ-től:

<http://www.nol.hu/cikk/137604/>.

Tizenkét zöld szervezet állásfoglalása a Zöld Demokraták Szövetségéről:

http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=6211.

